

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2007, C.12, S.1 s.255-272.

TÜRKİYE'DEKİ DEVALÜASYON UYGULAMALARININ TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF DEVALUATIONS ON TOURISM SECTOR IN TURKEY

Yrd.Doç.Dr.Ozan BAHAR¹

ÖZET

Çalışmanın amacı; Türkiye'de 1980 sonrası yapılan devalüasyonların, ülkenin turizm sektörü üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla, 1980-2005 yıllarına ait turist sayısı, ABD Doları ve Alman Markından oluşan döviz kuru sepeti ile devalüasyon yapılan yıllara ait olan kukla değişken yardımıyla, devalüasyonların turist sayısı üzerinde etkisinin olup olmadığı Eviews 3.1 paket programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ülkede meydana gelen devalüasyon uygulamalarının turist sayısını arttırdığını göstermektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine whether the devaluations in Turkey after the year 1980 generated any positive or negative effect on the tourism sector of the country. For this purpose, the question whether the devaluations affected the number of tourists has been analyzed by means of Eviews 3.1 statistical package using the number of the tourists, a basket of currencies made up of US Dollar and Deutsch Mark, and a dummy variable for the years of devaluations for the period 1980-2005. The findings show that the devaluations in the country increase the number of the tourists.

Devalüasyon, Devalüasyonun Ekonomik Etkileri ve Turizm, Türkiye.
Devaluation, the Economic Effect of Devaluation and Tourism, Turkey.

GİRİŞ

Turizmin II. Dünya Savaşı sonrasında çok hızlı bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Dolayısıyla 1950'lerden günümüze olan sürede turizm, dünya genelindeki en önemli hizmet sektörlerinden biri durumuna

¹ Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

gelmiştir². Ekonomik açıdan bakıldığında turizm; enflasyonu ve işsizliği azaltmak, kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirmek, bölgesel kalkınmayı sağlamak, dış borçları ödemek, ödemeler dengesini sağlamak ve dış ticaret açığını kapatmak, ülke insanının refahı ile ulusal geliri arttırmak gibi hedeflerin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamaktadır³. Buradan hareketle, döviz elde edilmesi ve istihdam oluşturulması özelliği ile ekonomik, insanların eğlenme-dinlenme gereksinimini karşılaması ve farklı kültürleri bir araya getirmesiyle sosyo-kültürel, kaynak kullanım talebi ile çevreyi etkileyen bir faaliyet olan turizm, son yıllarda dünyanın en gözde ve gelişen sektörlerinden biridir⁴. Bugün gelinen nokta da ise turizm, dünya GSMH ile toplam işgücünün %10'nundan fazlasına katkı sağlamaktadır⁵.

Türkiye'de Heckscher-Ohlin teorisine uygun olarak mevcut turizm potansiyelini bu yönde kullanmaya çalışan bir turizm ülkesidir. Ülkede özellikle 1980 yılı sonrasında yapılan teşvik ve yatırımlarla sektör daha da gelişmiştir⁶. Türkiye'de turizmin son 20–25 yıllık gelişiminde hiç kuşkusuz, turizm talebini etkileyen birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, turizm talebini etkileyen en önemli faktörün döviz kurları olduğu görülmektedir⁷. Şöyle ki; turizm hareketine katılan ülkeler için, yalnızca o yerdeki fiyatlar değil, aynı zamanda turist gönderen ülke ile kabul eden ülkelerdeki nispi fiyat farklılıkları da turizm talebi açısından önemlidir. Eğer, turist kabul eden ülkedeki fiyat aynı kalırsa ve turist gönderen ülkenin para birimi nispi olarak değer kazanacak olursa, turist gönderen ülke vatandaşları tarafından ev sahibi ülkenin ürün ve hizmetleri daha fazla talep edilecek sonuçta turizm talebi artabilecektir⁸.

Nitekim Türkiye'de, önemli bir turizm ülkesi olması ve de Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar yedi devalüasyon uygulaması yaşamaması bakımından, devalüasyonun Türkiye'nin turizm sektörü üzerinde

² Mahmoud YASIN vd., "Realities, Threats and Opportunities Facing the Portuguese Tourism Industry", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15/4, 2003, s. 221.

³ C. R. de FREITAS, "Tourism Climatology: Evaluating Environmental Information for Decision Making and Business Planning in the Recreation and Tourism Sector", *International Journal of Biometeorol* 48, 2003, s. 45; Luis S. JIMENEZ, "Tourism Revenues and Residential Foreign Investment Flows in Spain: a Simultaneous Model", *Applied Economics* 34, 2002, s. 1399; Philip D. ADAMS, Brian R. PARMENTER, "An Applied General Equilibrium Analysis of the Economic Effects of Tourism in a Quite Small, Quite open Economy", *Applied Economics* 27, 1995, s. 985.

⁴ Jale YALINPALA, "Türkiye Ekonomisinde Turizm Sektörünün Gelişimi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 1, 1999, s. 405.

⁵ Yoel MANSFELD, Onn WINCKLER, "Options for Viable Economic Development Through Tourism Among the Non-oil Arab Countries: the Egyptian Case", *Tourism Economics*, 10 (4), 2004, s. 371.

⁶ Ozan BAHAR, "Türkiye'nin İktisadi Gelişiminde Turizm Sektörüne Sağlanan Teşviklerin Rolü: Uygulamalı Bir Araştırma", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı 241, 2006, ss. 128–139.

⁷ Nazmi KOZAK vd., *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2001, s. 67.

⁸ Orhan İÇÖZ, "Türkiye'nin Turizm Talebini Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Talep Üzerindeki Etki Düzeyleri", *1991 Turizm Yılı*, Ankara, Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, 1991, s. 123.

olumlu/olumsuz etkisinin olduğu bir gerçektir. Literatüre bakıldığında, devalüasyonun turizm sektörü ve dolayısıyla turizm talebi üzerindeki etkisi konusunda teorik bir takım çalışmalar olmasına karşın, konunun ampirik olarak yeterli şekilde test edilmediği görülmektedir. Buradan hareketle yapılacak çalışmanın amacı, bir turizm ülkesi olan Türkiye'de özellikle 1980 sonrası meydana gelen devalüasyon uygulamalarının, ülkenin turizm sektörü üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Turizm ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, 1980 sonrası yapılan devalüasyonların Türkiye'ye yönelik olan dış turizm talebini arttırması beklenmektedir. Yapılacak bu çalışmada da, bunun beklentiler doğrultusunda olup olmadığı test edilecektir.

1. DEVALÜASYON KAVRAMI

Devalüasyon (devaluation), sabit döviz kuru uygulanan ülkelerde hükümetin aldığı bir kararla resmi döviz kurunun yükseltilmesi olayıdır⁹. Diğer bir deyişle, devalüasyon ile bir ülkenin ulusal parasının tek taraflı bir kararla yabancı paralar karşısındaki değeri düşürülmektedir¹⁰. Böylece, bu işlem sonucunda ulusal para, yabancı paralar karşısında değer kaybına uğramaktadır. Örnek vermek gerekirse; 1 Dolar = 1 YTL iken, devalüasyon sonrası 1 Dolar = 1.5 YTL oluyorsa, bu durumda o ülke parası ABD Doları karşısında %50 oranında değer kaybetmiş olmaktadır.

Devalüasyon iki amaç için yapılmaktadır¹¹: Birincisi, ihracatı teşvik edip ithalatı kısarak dış ticaret açıklarının kapatılmasını ve sonuçta cari dengeyi sağlamak için. İkincisi ise, devalüasyonunu harcama kaydırıcı ve harcama azaltıcı etkisinden dolayı. Konunun sınırlandırılması amacıyla bu çalışmada devalüasyonun harcama kaydırıcı ve harcama azaltıcı etkisi incelenmeyecektir¹². Ancak, kısaca devalüasyon uygulamasına kısa vadeli bir kur politikası aracı olarak ve genellikle de dış dengeyi sağlamak amacıyla başvurulduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle devalüasyonda amaç, ödemeler dengesi açığının kapatılmasıdır. Dolayısıyla burada, paranın dış değeri ile ilişkili olan cari işlemler hesabının iyileştirilmesi söz konusudur¹³.

Yukarıda vurgulandığı üzere, devalüasyon sabit döviz kuru sistemleri için geçerli olan bir kavramdır. Piyasa koşullarının hakim olduğu

⁹ Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Güzem Yayınları No: 4, 1992, s. 154.

¹⁰ Vural SAVAŞ, **Politik İktisat**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1986, s. 291; Tevfik PEKİN, **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitabevi, 2005, s. 55.

¹¹ İ. Hakkı DÜĞER, **İktisada Giriş**, Kütahya, Üniversite Kitabevi Yayın No: 2, 1996, s. 567–568.

¹² Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için; Sadun EREN, **İstihdam Para ve İktisadi politika**, Ankara, Savaş Yayınları, 1992, Onuncu Baskı, ss. 177–190; S. Tolga TİRYAKİ, “Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tebliğ No: 8**, Ankara, Temmuz 2002, ss. 3-4'e bakınız.

¹³ Kemal YILDIRIM, Doğan KARAMAN, **Makroekonomi**, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2001, ikinci Basım, s. 234.

esnek kur sistemlerinde, piyasadaki dalgalanmalardan dolayı ulusal paranın değer kaybetmesine “*depresiasyon*” denilmektedir¹⁴. Bu bağlamda, sabit döviz kuru sisteminin tersine esnek kur döviz kuru sisteminde ulusal paranın arz-talep kurallarına bağlı olarak yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi devalüasyon değil depresiasyondur. Bu iki farklı kavrama, karıştırılmaması amacıyla dikkat etmekte yarar bulunmaktadır.

Devalüasyon çok çeşitli yönleri ile kompleks bir sorundur. Psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik faktörler göz önüne alınarak bir bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Nitekim devalüasyon, ayrı bir para sistemi değildir. Ülkenin mevcut para sistemi içindeki para birimine psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin etkisiyle yapılan ekonomik bir operasyondur¹⁵.

2. DEVALÜASYONUN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Devalüasyon, bir ülke ekonomisi üzerinde olumlu ya da olumsuz çok çeşitli etkiler meydana getirmektedir. Bu etkileri ise önceden tam manasıyla öngörebilmek neredeyse mümkün değildir. Çünkü her ülkenin kendine özgü ekonomi politikaları olduğu gibi, devalüasyon nedeniyle alınan önlemlerde ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin ortaya koymuş oldukları makro ekonomik politikalar zamana ve mekana göre değişebilmekte, bir ülke için geçerli olan politika bir diğeri için olumlu sonuçlar vermemektedir. Bununla birlikte, devalüasyonun başarılı olabilmesinde hangi ekonomi politikasını uygularsa uygulasin her ülke için belirli bir takım koşulların sağlanması gerekmektedir. Bunlar arasında, devalüasyon sonrası iç fiyatların sabit tutulması, ihraç mallarının dış ve ithal mallarının iç talep esnekliklerinin yüksek olması, yeterli ölçüde ihraç malları stokunun bulunması ya da ihraç mallarının kolayca arttırılabilmesi yer almaktadır¹⁶.

Ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde bu açığı kapatmak için, ulusal paranın dış değeri düşürülerek ithalatın pahalılaşması, ihracatın ucuzlaştırılması amaçlanarak; döviz çıkışının yavaşlatılması ve döviz girişinin hızlandırılması hedeflenmektedir (bkz. Şekil 1). Böylece ithalat giderleri anlamında, devalüasyondan beklenen etki; ithal mallarının yurtiçi talebini kısırarak ülkenin döviz giderlerini azaltmaktır. Buna “döviz tasarrufu sağlayıcı etki” denilmektedir¹⁷. Diğer bir deyişle, devalüasyonun bir ülkede ithalatı kısırarak yüksek oranlarda döviz tasarrufu sağlaması, söz konusu ülkedeki ithal mallarının iç talep esnekliğine bağlıdır. İthal mallarının iç talep esnekliği birden ne kadar büyükse ($e_m \geq 1$), devalüasyonun ithalatı kısıcı ve

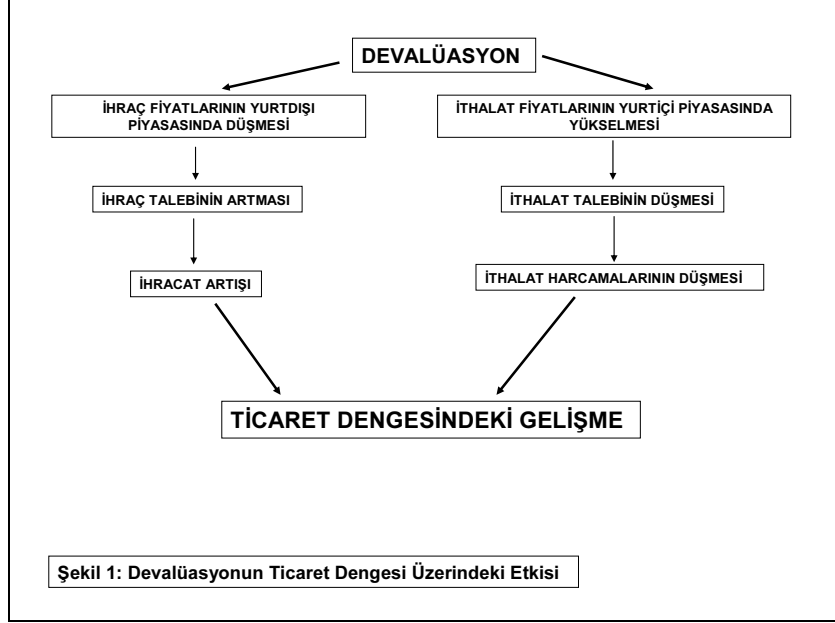
¹⁴ Nevzat GÜRAN, **Makro Ekonomik Analiz**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 1992, 2. Baskı, s. 296.

¹⁵ Esat ÇELEBİ, “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923–2000)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, Ocak 2001, s. 56.

¹⁶ SEYİDOĞLU, s. 155.

¹⁷ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 2001, Geliştirilmiş 14. Baskı, s. 460.

sonuçta döviz tasarrufu sağlayıcı etkisi de o ölçüde yüksek ve büyük olacaktır.

Kaynak: Serdar ALTINOK, Murat ÇETİNKAYA, "Devalüasyon ve Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları", *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 9, s. 51.

Öte yandan, devalüasyon yerli malları yabancı para cinsinden ucuzlatarak, yabancı tüketicilerin bu mallara olan yurtdışı taleplerini arttırmalarına neden olacaktır. Bu durumda ise, devalüasyon yapan ülkenin ihraç mallarının yabancı para cinsinden ucuzlaması sonucu, o ülkenin döviz gelirlerinde bir artış meydana gelecektir. Devalüasyonun bu etkisine de "döviz kazandırıcı etki" denilmektedir. Benzer şekilde, devalüasyonun ne kadar döviz kazandıracağı da, ülkenin ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliğine bağlıdır. İhraç mallarının yurtdışı talep esnekliği birden ne kadar büyükse ($e_x \geq 1$), devalüasyonun ihracatı arttırıcı ve sonuçta döviz kazandırıcı etkisi de o ölçüde yüksek olacaktır. Devalüasyonun döviz tasarrufu sağlayıcı etkisi kesinken döviz kazandırıcı etkisi için böyle bir kesinlik söz konusu değildir. Devalüasyonun döviz kazandırıcı etkisi, ihraç mallarına olan yurtdışı talebin esnekliğine bağlıdır¹⁸.

Kısaca belirtmek gerekirse, devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir etki meydana getirmesi Marshall-Lerner koşuluna bağlıdır. Marshall-Lerner koşuluna göre; ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliği bire eşit ya da birden büyük olmalıdır ($e_m + e_x \geq 1$)¹⁹. Bu koşula göre eğer, esneklikler toplamı birden büyükse

¹⁸ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, s. 461.

¹⁹ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için: Kemal YILDIRIM, Doğan KARAMAN, *Makroekonomi*, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2001, ikinci Basım, s. 235'e bakınız.

devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici etkisi pozitif yönde olacaktır. Eğer devalüasyon sonrası esneklikler toplamı 1 ise, dış açık rakamlarında herhangi bir düzelme söz konusu olmayacaktır. Eğer 1'den küçükse, hedeflerin tam tersine dış açık azalacağına artacaktır²⁰. Yukarıdaki paragrafta belirtilen bütün bu etkiler devalüasyonun olumlu ekonomik etkileri arasında yer almaktadır.

Daha önce vurgulandığı üzere devalüasyon yapan bir ülke, ihrac ettiği malların üretimini ve arzını, malların yabancı para cinsinden fiyatı ucuzlamasına ve yurtdışından talep olmasına karşın arttıramıyorsa, devalüasyondan olumlu bir etki bekleyemez. Ayrıca, yabancı alıcılar için devalüasyon yapan ülkenin ihrac mallarının fiyatlarının düşmesi çok önem arz etmiyorsa, ihracat miktar olarak genişlese de bunun sonucunda elde edilen dövizde bir artış söz konusu olmayacaktır²¹.

Devalüasyon yapılan ülkede, ithal malları zorunlu mallardan ise ithal mallarının fiyatları yükseldiği zaman ithalat miktar olarak azalsa da, ithalat için harcanan döviz miktarı değişmeyecektir. Bununla birlikte, devalüasyonun bir diğer olumsuz etkisi de şudur²²: Devalüasyon sonrası ithal edilen hammadde, aramalı ve yatırım mallarının fiyatlarında meydana gelecek olan artışların ekonomi içinde maliyet enflasyonuna neden olma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenledir ki, devalüasyon uygulamalarından sonra, ülke içindeki fiyatların sabit tutulması bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Devalüasyon sonrası ortaya çıkan bir diğer olumsuz etki ise, devalüasyon yapan ülkenin dış borç stoku ile ilgilidir. Şöyle ki; eğer devalüasyon yapan ülke dış borcu fazla olan bir ülke konumundaysa, yüksek dış borç devalüasyonla birlikte ticaret dengesinin gelir yönünden olan olumlu etkisini azaltmaktadır²³. Sonuç olarak, sabit kur rejimlerinin uygulandığı ülkelerde, hükümetler devalüasyonu uygulamış oldukları ekonomik ve mali politikaların bir başarısızlığı olarak görmüş ve önemli dış açıkları olmasına karşın devalüasyonu uygulamaya koymaktan çekinmişlerdir.

2.1. Devalüasyonun Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi

Devalüasyon ekonominin tümünde büyük bir etkiye sahip olduğu gibi, turizm sektörünü de doğrudan etkilemektedir. Bilindiği üzere devalüasyon uygulamasına ödemeler dengesi açığını kapatmak amacıyla başvurulmaktaydı. Turizm ekonomisi açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, devalüasyonun turizm gelirlerini ve turist sayısını arttırması beklenmektedir²⁴. Turistik ürünün fiyatı düşünüldüğü zaman, özellikle dış turizm talebini etkileyen en önemli ekonomik faktör, hiç kuşkusuz döviz kurlarıdır. Eğer devalüasyon sonucu turizm ülkesinde sunulan turizm

²⁰ Serdar ALTINOK, Murat ÇETİNKAYA, "Devalüasyon ve Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları", *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Sayı 9, 2003, s. 55.

²¹ ÇELEBİ, s. 58.

²² ÇELEBİ, s. 56.

²³ ALTINOK, ÇETİNKAYA, s. 52.

²⁴ Donald E. LUNDBERG vd., *Tourism Economics*, Canada, John Wiley & Sons, Inc, 1995, ss. 39-40.

ürününün fiyatı önemli oranlarda düşüyorsa, yurtdışından o ülkeye olan turizm talebinde artma eğilimi söz konusu olacaktır. Konuya ilişkin bir örnek vermek gerekirse; 1993 yılında ABD döviz kuru oranının düşük olması, çoğu ülkeden ABD'ye olan seyahati avantajlı hale getirirken, tam tersine aynı dönemde, birçok Avrupa ülkesinde döviz kuru oranı yüksekliği, ABD'den Avrupa'ya olan seyahatleri çok pahalı hale getirmiştir²⁵.

Bu bölümde çok kısa olarak Euro'nun turizm sektörü üzerindeki etkilerini de bakmakta yarar bulunmaktadır. Çünkü AB içinde Euro'nun kullanılmaya başlaması ile beraber, Avrupa dışındaki bölgeler daha ucuz bir görünüm sergilemekte ve bu da Avrupalı turistlere daha çekici gelmektedir. Bu durumda Avrupa'dan diğer bölge ülkelere olan turizm hareketlerinde bir artışa yol açması öngörülmektedir²⁶. Bu konuyla ilgili olarak Bahar ve Kozak'ın Türkiye'ye ilişkin yapmış oldukları ulusal literatürde yer alan ve tek çalışma olan araştırma kapsamında şu bulgular elde edilmiştir²⁷. Euro'nun Türkiye turizmi üzerindeki en önemli etkisi, hiç kuşkusuz, turizm ürününün fiyatı konusunda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; Türkiye, AB üyesi olmayan bir ülke olarak Avrupa'dan gelen yabancı turistin gözünde ucuz ülke konumundadır. Bu durum, Türkiye'ye ekonomik anlamda bir fiyat rekabeti avantajı sağlamak ve Birlik içinden ülkeye daha fazla sayıda turist gelmesine neden olmaktadır. Euro para birimine geçilmemiş olmasının Türkiye açısından en olumlu yanı, ülkedeki fiyatların AB üyesi diğer turizm ülkelerinden daha ucuz olması nedeniyle, daha fazla sayıda turistin Türkiye'ye gelmesidir. Böylece, ülkeye gelen turist sayısı ve turizm gelirinin artması olası bir sonuçtur. Sonuç olarak ekonomik açıdan bakıldığında zaman, Türkiye'nin Euro para birimini kullanmıyor olması sanki bir devalüasyon etkisi yaratıyormuşçasına, AB'den ülkeye olan turizm talebini arttırmaktadır. Diğer bir deyişle, Euro'nun YTL'ye göre daha değerli bir para birimi olması, yabancı turistlerin Türkiye'deki alım gücünü arttırmaktadır. Bu nedenle de yabancı turistler için Türkiye, turistik mal ve hizmeti satın almak adına diğer AB ülkeleriyle karşılaştırıldığı zaman cazip bir ülke konumundadır. Nitekim Bahar ve Kozak'ın aynı çalışmasından, yabancı turistlerin Türkiye'nin AB'ne girmesi ile birlikte, ülkede başta “konaklama olmak üzere yiyecek, içecek, ulaşım vb. birçok alanda fiyatların artacağını” düşündükleri ve bunun sonucu olarak da, ülkenin AB'ne üyeliğine çok sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.

Turizm potansiyeline sahip olan bir ülkede, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının o ülkedeki turizm talebini olumlu etkileyeceği teorik bir gerçektir. Çünkü ulusal paranın değer kaybetmesi, yabancı turistin satın almış olduğu mal ve hizmetin eskiye göre daha da

²⁵ LUNDBERG vd., s. 40.

²⁶ N. ALCANTARA, “Strong Euro Hinders EU Tourism”, <http://www.travelwirenews.com/cgi/script/csArticles/articles/000024/002439p.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2004).

²⁷ Euro'nun turizm sektörü üzerindeki olası ekonomik etkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için: Ozan BAHAR, Metin KOZAK, “ Potential Impacts of Euro on Tourists' Destination Choice”, **International Tourism Conference: "Perspectives in Tourism Marketing"**, Gokova, Muğla, 20–22 May 2005'e bakınız.

ucuzlaması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda, yabancı ülke parasının turizm ülkesindeki satın alma gücü, yapılan devalüasyon oranı ölçüsünde bir artış göstermektedir. Bununla birlikte, devalüasyon yapan ülke bu uygulamaya ne kadar hızlı reaksiyon gösterebilirse, ülkeye olan turizm talebi de o kadar hızlı artış gösterecektir. Bunun nedeni ise, yurtdışından tatil amaçlı olarak bir başka ülkeye seyahat eden turist için, seyahat etmenin toplam maliyetinin düşmesinden kaynaklanmaktadır²⁸. Dolayısıyla, turizm ülkesi konumundaki bir bölgede devalüasyon ile birlikte reel döviz kuru yükselecek, mal ve hizmetlerin göreceli fiyatları ucuzlayacak ve sonuçta turizm talebinde bir artış yaşanacaktır.

Kendi ülkesi dışındaki bir diğer ülkeye gezi planlayan bir tüketici için, fiyat karşılaştırması yapmanın en iyi yolu, iki ülke arasındaki mevcut döviz kuru oranına bakmaktır. Tüketici durumunda olan turist için gidilecek ülkedeki mal ve hizmetlerin fiyatlarını tek tek inceleme şansı yoktur. Bu nedenle, seyahat planı yapan turistler gidecekleri ülkedeki döviz kurlarını öğrenerek, kendileri için gerekli olan fiyat karşılaştırmasını buna göre yapacaktır. Bir anlamda döviz kurları onlar için, gidilen ülkedeki toplam mal ve hizmet fiyatlarının bir göstergesi niteliğindedir²⁹. Böylece kendi ülkeleri ile gidilecek ülke arasındaki fiyat düzeylerini döviz kuruna bakarak hesap edip, tahmini bir tatil bütçesi oluştururlar.

Devalüasyonun turizm sektörü üzerindeki etkisi bağlamında son olarak şu noktayı da belirtmekte yarar bulunmaktadır. Ülkenin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı eğer önemli boyutlarda ise, ülkeye çok fazla turist çekilmesine karşın fiyatlar çok düşmüş olacak ve böylece söz konusu ülkenin turistik ürünleri piyasada geçerli olan fiyatın altında çok daha ucuz bir fiyata turistlere pazarlanmış olacaktır. Bu bağlamda, ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı adına, devalüasyon yapılan ülkedeki turizm sektörünün uluslararası turizm piyasasında rekabet edebilmesi için, daha yüksek katma değerli ve özellikli ürünlere ve ürün çeşitlemesine yönelmesi gerekmektedir. Devalüasyonun turizm sektörü üzerindeki olumlu etkisinin artırılabilmesi ve ülkenin sektördeki rekabet gücünün geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için, yüksek katma değere sahip olan ülke ve turist gruplarına yönelik politika ve strateji geliştirmesi zorunludur³⁰. Aksi takdirde, devalüasyon yapılan ülkede istenilen döviz kazancına ulaşmak ve ulusal gelir ile kişi başına düşen geliri arttırmak mümkün olmayabilir. Ayrıca, bir turizm ülkesinde, ithalat eğilimi çok yüksekse ve turistlerden elde edilen gelirin büyük bir kısmı çeşitli nedenlerle ithalat harcaması şeklinde ülkeyi terk ediyorsa, çarpan etkisi o ekonomi için çok düşük olacağından, devalüasyondan beklenen etkide o ölçüde az olacaktır.

²⁸ LUNDBERG vd., s. 39.

²⁹ Christine A. MARTIN, Stephen F. WITT, "Tourism Demand Forecasting Models: Choice of Appropriate Variable to Represent Tourists' Cost of Living", *Tourism Management*, 8 (3), 1987, ss. 233-246.

³⁰ Ozan BAHAR, Metin KOZAK, *Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik*, Ankara, Detay Yayıncılık, 2005, s. 199.

2.2. Devalüasyonların Türk Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi

Türk iktisat tarihine bakıldığında ülkede, 1980 sonrası yapılan devalüasyonların sayısının üç olduğu bilinmektedir. 24 Ocak 1980 tarihinde Türk Lirası %33 oranında, 1995 yılında %13 oranında ve 22 Şubat 2001 tarihinde ise %34 oranında devalüe edilmiştir. Turizm ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, yapılan bu devalüasyonların Türkiye'ye yönelik olan dış turizm talebini arttırması beklenmektedir. Tablo 1'e bakılacak olursa, 1980 ve 2001 yılı devalüasyonlarından 3-4 yıl sonra turizm talebinde büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu durumu, devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki J etkisi ile açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere, yapılan ampirik çalışmalar devalüasyonun ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkisinin genellikle bir yıldan sonra başlayacağı yönündedir³¹. Dolayısıyla da, Türkiye'de 1980 ve 2001 yılı devalüasyonlarının turizm talebi üzerindeki etkisinin yaklaşık üç yıllık bir gecikme ile meydana geldiği söylenebilir. 1995 yılı devalüasyonu için ise böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca aynı tabloya bakıldığında, 1988 ve 1990 yıllarında turist sayısında önemli bir değişim olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, 4 Şubat 1988 yılında alınan istikrar önlemleri sonucu, Türkiye'de döviz kurunun serbest piyasa koşullarında belirlenmesi kararlaştırılmıştır³². Kambiyo rejimini düzenleyen bu önemli karar ile Türk Lirası yabancı paralar karşısında konvertibl bir hale gelmiş ve sonuçta ülkeye olan turizm talebinde önemli oranlarda artış olmuştur.

Tablo 1: Türkiye'de 1980–2005 Arası Turist Sayısı ve Reel Kurdaki Gelişim

Yıllar	Turist Sayısı	Reel kur*	Turist Sayısı % Değişim	Reel kur % Değişim
1980	1.288.060	1750.0	--	--
1981	1.405.311	1735.6	9	61.4
1982	1.391.717	1592.6	-1	18,5
1983	1.625.099	1535.7	17	53.9
1984	2.117.094	1454.2	30	45.7
1985	2.614.924	1466.7	24	24,9
1986	2.391.085	1210.3	9	49.9
1987	2.855.546	1106.8	19	47.4
1988	4.172.727	1092.2	46	76.7
1989	4.459.151	1185.5	7	46.8
1990	5.389.308	1342.6	21	18,9
1991	5.517.897	1373.5	2	38.5
1992	7.076.096	1318.5	28	82.2

³¹ ALTINOK, ÇETİNKAYA, ss. 53-54.

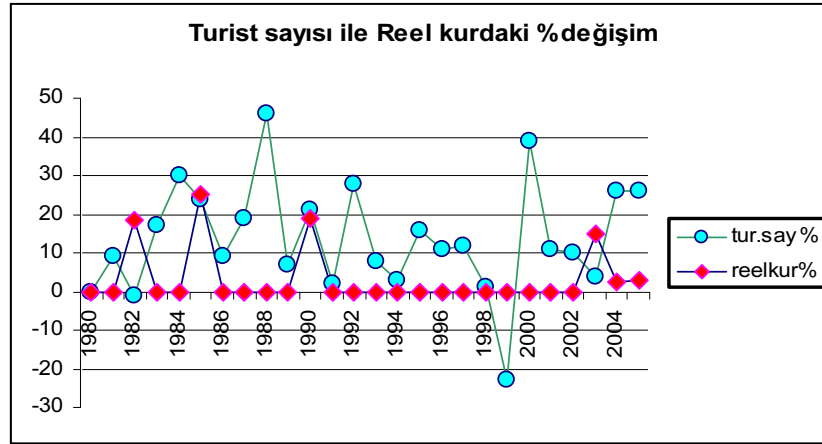
³² Aslan EREN, *Türk İktisat Tarihi Ders Notları*, Muğla, 2001, s. 53.

Yıllar	Turist Sayısı	Reel kur*	Turist Sayısı % Değişim	Reel kur % Değişim
1993	6.500.638	1474.7	8	69.3
1994	6.670.618	1110.0	3	120.7
1995	7.726.886	1200.0	16	115.9
1996	8.614.085	1232.0	11	81.6
1997	9.689.004	1312.3	12	81.7
1998	9.752.697	1422.3	1	81.5
1999	7.485.308	1477.2	-23	50.7
2000	10.428.153	1638.3	39	52.3
2001	11.618.969	1350.0	11	175.2
2002	12.782.000	1503.7	10	52.8
2003	13.341.000	1637.5	4	14,8
2004	16.826.000	1721.5	26	2,5
2005	21.122.798	1919.9	26	2,8

* 1995 = 100'e göre.

Kaynak: www.tcmb.gov.tr. (Erişim Tarihi: 10.05.2006)

Şekil 2'ye bakıldığında, benzer şekilde 1980–1982, 1988–1990, 1994–1996 ile 2001–2004 yılları arasında turist sayısında gözle görülür bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Şekil 2'ye bakarak da, Türkiye'de yapılan devalüasyonların 3-4 yıl içinde etkisini gösterdiği ve bu süre sonunda turizm talebini arttırdığı yorumunu yapmak mümkündür.

Şekil 2: Türkiye'de Turist Sayısı ile Reel Kurdaki % Değişim (1980–2005)

3. LİTERATÜR

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, devalüasyonun turizm sektörü ve dolayısıyla turizm talebi üzerindeki etkisine ilişkin ampirik testi yapılmış çok fazla sayıda araştırmanın bulunmadığı görülmektedir. Yapılan bu az sayıdaki çalışmalara bakılacak olursa, Fish ve Gibbons'ın 1985 yılında Meksika için yapmış oldukları çalışmada; Meksika'da ülke parası olan Pezonun devalüasyonu sonucunda ülkeye, ABD'li turistler başta olmak üzere yabancı ziyaretçilerin sayısında gözle görülür bir artış olduğu görülmüştür³³. Turanlı ve Güneren'in yapmış oldukları çalışmada elde edilen bulgular, turizm talep tahminlemesi ile ilgili geliştirdikleri regresyon modelinde, devalüasyonun turizm talebi üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiğini göstermiştir³⁴.

Aktaş'ın turizm gelirini etkileyen değişkenler için en uygun regresyon denkleminin belirlenmesine yönelik geliştirdiği çalışmada ise, ABD Doları ve Alman Markından oluşan iki ayrı döviz kurunun turizm gelirleri üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, devalüasyonun turizm sektörü üzerinde, turizm gelirini arttırmaya ilişkin olumlu bir etkisi bulunmamaktadır³⁵.

Bir başka çalışmada ise Şafaklı, Türkiye'de 22 Şubat 2001 tarihinde yaşanan ekonomik kriz sonrası meydana gelen devalüasyonun, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki (KKTC) turizm talebine olan etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgular, TL'nin devalüasyonunun beklenin tersine KKTC'nin turizm talebi üzerinde olumsuz bir etki meydana getirdiği şeklindedir. Bunun nedeni de, KKTC'ye gelen turistlerin %80'inden fazlasını Türklerin oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Böylece KKTC, Türk turistler için devalüasyon sonrasında daha pahalı bir destinasyon haline almıştır³⁶.

Başaran'ın yapmış olduğu çalışmada da, Türkiye'de 2001 yılında gerçekleştirilen devalüasyon sonrasında yurtdışından Türkiye'ye olan turizm talebinin arttığı görülmektedir. Devalüasyon öncesinde ülkede, 130 Alman Markına alınan turistik mal ve hizmetlerin, devalüasyon sonrasında 100 Alman Markına alındığı görülmüştür. Dolayısıyla, yapılan devalüasyon sonucunda Türkiye'de yabancı turistlere satılan mal ve hizmetler, eskiye göre %23 oranında ucuzlamıştır. Şubat 2001 devalüasyonu sonrasında, 2001 yılında yurtdışından ülkeye yönelik ziyaret/ziyaretçi sayısı da buna paralel olarak artmıştır. Ancak, ziyaret/ziyaretçi sayısındaki artış oranı ile

³³ Mary FISH, Jean D. GIBBONS, "Mexico's Balance of Payments 1970–1983 Contributions of International Tourism and Border Transactions", *Tourism Management*, 6 (2), 1985, ss. 106–112; Jean D. GIBBONS, Mary FISH, "Devaluation and US Tourism Expenditure in Mexico", *Annals of Tourism Research*, 12 (4), 1985, ss. 547–561.

³⁴ Münevver TURANLI, Elif GÜNEREN, "Turizm Sektöründe Talep Tahmin Modellemesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2003, ss. 9–11.

³⁵ Cengiz AKTAŞ, "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denkleminin Belirlenmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 2005, ss. 163–174.

³⁶ Okan ŞAFAKLI, "Devalüasyonun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm Talebi Üzerindeki Etkisi", *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 2004, ss. 121–129.

devalüasyon oranı karşılaştırılacak olursa, ziyaret/ziyaretçi sayısı artış oranının daha düşük olduğu görülmektedir.³⁷

Benzer şekilde, 1998 yılı Ağustos ayında Rusya Federasyonu'nda meydana gelen mali krizin ve bunu takip eden devalüasyonun, Rus halkının alım gücünde oluşturduğu olumsuz etki nedeniyle, Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında da bir azalma olduğu görülmüştür³⁸. Bununla birlikte, yapılan bir diğer çalışmada da devalüasyonun yurtiçi turizm hareketlerini olumsuz, yurtdışı turizm hareketlerini ise olumlu etkilediği sonucu elde edilmiştir³⁹.

Özetle olarak, literatüre bakıldığında devalüasyonun turizm talebi üzerinde olumsuz ve olumlu etkileri olduğu görülmekle birlikte, daha çok olumlu etkilediğine yönelik çalışmaların ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi, literatür taramasına dayandırılarak ikincil verilerin kullanılması ile oluşturulmuştur. Türkiye'de 1980 sonrası meydana gelen devalüasyon uygulamalarının, ülkenin turizm sektörü üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olup olmadığının araştırılması için gerekli olan 1980–2005 yılları arasındaki istatistikî verilere şu şekilde ulaşılmıştır. ABD Dolarına ve Alman Markına ilişkin ortalama döviz kuruna, diğer bir deyişle döviz kuru sepetine (DS) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) veri tabanından; Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin sayısına (TS) da Turizm Bakanlığı ile ilgili istatistikî veri tabanından ulaşılmıştır. 2002 yılında Avrupa Birliği içinde Euro'nun kullanılmaya başlanması nedeniyle⁴⁰, 2002 ve 2005 yılları arası için döviz sepetinde Alman Markı yerine Euro kullanılmıştır. Devalüasyonların turist sayısı üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için analize dâhil edilen bu döviz sepeti ise aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$\text{Döviz Sepeti} = 1 \$ + [0.77 € (= 2 \text{ Mark})]$$

Döviz sepetinin bu şekilde tanımlanmasının nedeni ise, TCMB'nin yapmış olduğu çalışmalarda döviz sepetini bu şekilde ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Mevcut olan tüm bu veriler ise, Eviews 3.1 paket programıyla analiz edilmiştir.

4.1. Araştırmanın Modeli

³⁷ Ali BAŞARAN, "Devalüasyonların Yurtdışından Turizm Talebine Tesiri Çerçevesinde, Şubat 2001 Devalüasyonunun Rusya Federasyonundan Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebine Etkisi", **1. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi**, 15–16 Nisan 2004, ss. 73–92.

³⁸ BAŞARAN, s. 84.

³⁹ B. Zafer BERİKOL, "Finansal Krizlerin Akdeniz Bölgesindeki Turizm Sektöründe Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", <http://www.anatoliajournal.com/kongre/berikol.ppt#266,3,ARAŞTIRMASORULARI>, (Erişim Tarihi: 02.05.2006)

⁴⁰ Ozan BAHAR, Metin KOZAK, "Potential Impacts of Euro on Tourists' Destination Choice", **International Tourism Conference: "Perspectives in Tourism Marketing"**, Gokova, Muğla, 20–22 May 2005.

Devalüasyonların ya da döviz kuru dalgalanmalarının, Türkiye'ye gelen turist sayısına etkisini bulmak için aşağıdaki yarı regresif regresyon denklemi kullanılmıştır. Bunun yanında ciddi devalüasyon dönemleri diğer dönemlerden farklı olarak kukla değişken ile ayrılmıştır. Bu çalışmada 2001, 2000, 1994 ve 1980 krizlerinin etkileri kukla değişken yardımı ile ortalama turist sayısı üzerine olan etkileri ölçülmüştür. Söz konusu yıllara 1, diğer yıllara 0 değeri verilmiştir. Modelde sahte regresyondan kaçınmak için seriler durağanlaştırmıştır. Aksi takdirde çok yüksek R^2 değerlerine rağmen F ve t testlerine güvenmek mümkün değildir. Dolayısıyla da, durağan olmayan serilerde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki kurmak da mümkün değildir. Modeldeki gecikme uzunluğu SCI' ya göre belirlenmiş ve bu gecikme uzunluğunda LM testi yapılarak oto korelasyonun olup olmadığı araştırılmıştır. Model doğrusal bir regresyon modeli olduğu için aynı zaman da hata teriminin dağılımının normal dağıldığı ve hata terimlerinin arasında da oto korelasyon olmadığı varsayılmıştır. Bununla birlikte, hata terimi normal dağılmaktadır. Denklem ve temel varsayımları aşağıda olduğu gibi ifade etmek mümkündür:

$$Tur.Say. = \beta_0 + \beta_1 DS_t + \beta_2 DS_{t-j} + \beta_3 KUK + u_t \quad (1)$$

$$u_t \sim (0, \sigma^2) \quad ; \quad cov(u_i, u_j) = 0$$

Burada; bağımlı değişken turist sayısı, bağımsız değişkenler ise döviz kuru sepeti ile kukla değişkendir.

4.2. Modelin Tahmini ve Analiz Sonuçları

Tablo 2'de, modele alınan değişkenlere ilişkin yapılan durağanlık testi gösterilmektedir. Turist sayısı (TS) ve döviz sepeti (DS) test değerleri mutlak olarak %1 ve %5'lik kritik değerinden küçük olduğu için farkları alınarak düzleştirilmiş ve yeniden test edilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere, düzeyden [I (0)] ve birinci dereceden [I (1)] yapılan test sonucunda ADF kritik değeri %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde olması gerekenden küçük olduğu için seriler durağan değildir. Bunun üzerine serilerin ikinci farkları alınmış, hesaplanan Tau istatistikleri tablodaki 3.24 kritik değerinden büyük olduğu için her iki seri durağanlaştırılmıştır. Sonuç olarak, bütün seriler ikinci dereceden [I (2)] ve %10 önem düzeyinde durağanlaştırılmıştır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	I (0)	I (1)	I (2)
Turist Sayısı (TS)	-0.679177	-2.652949	-4.868206
Döviz Sepeti (DS)	-0.847248	-3.386642	-5.361803
ADF Kritik Değeri	-4.3942*	-3.6118**	-3.2474***

*: a = %1, **: b = %5, ***: c = %10

Gerek TS ve gerek DS ikinci dereceden durağan oldukları için uzun dönemde ortak bir vektöre sahiptir. Bu da, ülkeye gelen yabancı turist sayısı ile ABD Doları ve Alman Markından oluşan döviz kuru sepeti arasında uzun

dönemli bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan her iki değişken aynı dereceden durağan olduğu için, serileri düzeyden regresyona tabi tutmak mümkündür. Buradan hareketle, aşağıda Tablo 3'den de görüldüğü üzere, R^2 değerinin söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin %78'ini açıklayabildiği anlaşılmaktadır. Denklemin genel anlamda uygunluğunu sınavan F değeri ise istatistikî açıdan anlamlıdır. Burada analiz için önemli olan bir başka nokta da, kukla değişken katsayısının anlamlı çıkmasıdır. Bu durum, devalüasyonun etkisini göstermek için analize dâhil edilen döviz kuru sepetinin turist sayısı üzerindeki etkisini göstermektedir. 2 numaralı eşitliğe bakılacak olursa; Türkiye'ye gelen turist sayısı 1980–2005 arasında ortalama 4.468 milyon civarında iken, devalüasyonu gösteren kukla değişkenin katsayısının 2.54 milyon olması, ülkede değişik yıllarda meydana gelen devalüasyon uygulamalarının turist sayısını ortalama olarak 2.54 milyon arttırdığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

$$TS=C(1)+C(2)*DS+C(3)*DS(-1)+C(4)*KUK \quad (2)$$

Tablo 3: Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayı değeri	t değeri	Olasılık değeri
Sabit Sayı (C)	4.468409	7.095147	0.0000
Turist Sayısı (TS)	2.39E-06	1.971691	0.0620
Döviz Sepeti (DS)	2.30E-06	1.732364	0.0979
Kukla değişken (KUK)	2.540937	1.843166	0.0795

$R^2=0.78$, Düzeltilmiş $R^2=0.74$, Schwarz kriteri=5.03, DW=0.58,

F değeri= 24.92, P=0.000.

Bu çalışmada; öncelikli olarak Türkiye'de 1980 sonrası meydana gelen devalüasyon uygulamalarının turizm talebinin önemli bir göstergesi olan turist sayıları üzerindeki etkisi araştırıldığından kriz yılları hariç diğer tüm değişkenler analizden dışlanmıştır. Bu dışlama, yapılan regresyonun açıklama gücünü etkilememektedir. Nitekim Tablo 3'e bakılacak olursa daha önce de vurgulandığı üzere; kullanılan regresyon denklemi istatistikî açıdan anlamlı olmakla birlikte, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin %78'ini açıklamaktadır. Ayrıca, çalışmanın teorik yapısı ile kullanılan regresyon denklemi uyumludur. Yabancıların gelir seviyesindeki değişiklikler, rakip ülkelerin fiyat düzeyleri ve devalüasyona hangi ülke gruplarının daha fazla tepki verdiği gibi çeşitli faktörler hata teriminde toplanmaktadır. Bundan dolayı, regresyon denkleminde bu faktörlerinde içinde yer aldığı açıklanamayan kısım sadece %22'lik bir bölümü kapsamaktadır. Açıklanamayan bu %22'lik kısım diğer faktörlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yukarıda adı geçen söz konusu faktörler, çalışmada kullanılan bu model için öncelik taşımadığından, ampirik olarak da çok önemli katkı sağlamayacağı düşünüldüğünden ve de bu faktörlere ilişkin sağlıklı ve yeterli veri elde edilemeyeceğinden analize dahil edilmemiştir. Bu bağlamda

ekonometrik çalışmalarda, basit ve yalın modellerin daha etkin tahmin edicidir olduğunu söylemek de mümkündür⁴¹.

Buradan hareketle bir hizmet sektörü olan turizmde, ekonominin diğer sektörlerindeki gibi bazı değişken ya da faktörleri istatistikî olarak ölçmek her zaman için mümkün olmayabilir. Turizmin sektörel özelliği gereği, onun ekonomi üzerinde meydana getirdiği etkilerin tam olarak ölçümünde bazı sorunlar ve belirsizlikler bulunmaktadır⁴². Teoride yer verilen bazı konuları/açıklamaları uygulamada görmek zor olabilmekte ve birincil verilerle test etme şansı her zaman kolay olmamaktadır. Örneğin; “çeşitli ülkelere ait turizm ürünün fiyatı, işgücü verimliliği ve genel anlamda verimlilik ile kaynakların etkin kullanımı” gibi faktörlerle ilişkin veri toplamak ve ölçüm yapmak çok zordur. Bunun için ise ikincil verilere gereksinim bulunmaktadır. Ancak; Türkiye’de ve dünyada turizm sektörü ile ilgili düzenli ve bazı faktörlerin ölçümünü sağlayabilecek ikincil-somut verilere ulaşmanın ya da veri toplamanın kolay olmadığı yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan kısıtlardan ve sorunlardan biridir⁴³.

Tablo 4, söz konusu analize ilişkin yapılan LM test sonuçlarını göstermektedir. Bu teste göre, F değerine bakıldığında kalıntı kareleri arasında kuvvetli bir oto korelasyon olduğu görülmektedir. Ancak, sapmalı bir tahmine neden olsa da, bu oto korelasyona rağmen modele dahil edilen değişkenler arasında çok güçlü ve kuvvetli bir ilişki söz konusudur.

Tablo 4: LM Test Sonuçları

F-statistic	11.00629	Probability	0.000669
Obs*R-squared	13.41819	Probability	0.001220

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, bir turizm ülkesi olan Türkiye’de özellikle 1980 sonrası meydana gelen devalüasyon uygulamalarının, ülkenin turizm sektörü üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Turizm ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, 1980 sonrası yapılan devalüasyonların Türkiye’ye yönelik olan dış turizm talebini arttırması beklenmektedir. Elde edilen analiz bulgularına göre, devalüasyonu gösteren kukla değişken, ülkeye gelen ortalama turist sayısını arttırmaktadır. Şöyle ki, yapılan regresyon analizi açısından genel bir değerlendirmeye gidilecek olursa, Türkiye’ye gelen turist sayısı 1980–2005 yılları arasında ortalama 4.468 milyon civarında iken, devalüasyonu gösteren kukla değişkenin katsayısının 2.54 milyon olması; devalüasyon sonucu ülkeye gelen yabancı turistlerin devalüasyon öncesine göre yaklaşık %50 oranında artmasından kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, ülkede meydana gelen devalüasyonların ya da döviz kuru dalgalanmalarının, turizm sektörü

⁴¹ Damodar N. GUJARATİ, **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit ŞENESEN ve Gülay G. ŞENESEN, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 1999.

⁴² Ozan BAHAR, Metin KOZAK, **Turizm Ekonomisi**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2006, s. 61.

⁴³ BAHAR, KOZAK, **Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik**, s. 212.

üzerinde olumlu etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü devalüasyon sonucu bir turizm ülkesi konumunda olan Türkiye’de sunulan turizm ürününün fiyatının önemli oranlarda düştüğü, daha doğrusu yapılan devalüasyonlardan sonra yabancı turistlerin Türkiye’deki alım gücünü arttığı görülmektedir. Böylece, bu çalışmada kapsamında elde edilen bulgulardan devalüasyon sonrası yurtdışından Türkiye’ye olan yabancı turizm talebinde bir artma eğiliminin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

2006 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yıla göre ülkeye gelen yabancı turist sayısı yaklaşık olarak %9.5 oranında bir azalma göstermiştir⁴⁴. Bu azalışın en önemli nedeni hiç kuşkusuz, Ocak ayında Türkiye’nin değişik illerinde baş gösteren “kuş gribi” olayıdır. Meydana gelen bu olumsuz gelişme karşısında, diğer ülkelerden Türkiye’ye gelecek olan turistlerin bir kısmının rezervasyonlarını iptal ettirdiği bilinmektedir. Bununla birlikte, YTL’nin aşırı değerlendirilmesi otel fiyatlarının yükselmesini sağlayarak, turistleri caydırıcı önemli bir faktör olmuştur. Çünkü YTL’nin aşırı değerlendirilmesi reel döviz kurunun düşmesine, mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesine ve sonuçta dış turizm talebinin azalmasına yol açmaktadır. Turizm ekonomisi açısından düşünüldüğünde YTL’nin aşırı değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer YTL, yabancı paralar karşısında aşırı değerlendirilmezse, reel döviz kuru yüksek düzeyde kalmış olacak bu da, mal ve hizmet fiyatlarının düşmesine ve sonuçta turizm talebinin artmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, Türkiye’de turizm sektöründe karar alma ve politika yapma konumunda olan kamu ve özel sektör yetkililerinin, YTL’nin aşırı değerlendirilmesini önleyici tedbirleri hükümet yetkilileri ile birlikte alması, ülkenin bu sektörden daha yüksek döviz geliri elde etmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın kısıtları hakkında ise kısaca şunları söylemek mümkündür: Ulusal ya da uluslararası literatürde, konuya ilişkin olarak daha önceden ampirik testi yapılmış çok sınırlı sayıda çalışmanın olması çalışmanın en önemli kısıtıdır. Bu bağlamda; elde edilen analiz bulgularının, diğer turizm ülkeleri açısından da test edilmesi daha güvenilir ve doğru sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bununla birlikte; yabancıların gelir seviyesindeki değişiklikler, rakip ülkelerin fiyat düzeyleri ve devalüasyona hangi ülke gruplarının daha fazla tepki verdiği gibi çeşitli değişkenler zaman serisi açısından uygun ve yeterli sayıda veri bulunabildiği ölçüde analizlere dâhil edilebilir. Dolayısıyla; gelecekteki araştırmalarda, çalışmanın kapsamı genişletilebilir ve daha farklı turizm ülkeleri ve faktörleri de araştırma kapsamına dâhil edilebilir ya da değişik modeller/testler kullanılarak söz konusu hipotez testi yeniden sınanabilir.

KAYNAKÇA

1. ADAMS Philip D., PARMENTER Brian R., “An Applied General Equilibrium Analysis of the Economic Effects of Tourism in a Quite Small, Quite open Economy”, **Applied Economics** 27, 1995.

⁴⁴ <http://www.turizm gazetesi.com>. (Erişim Tarihi: 15.04.2006).

2. ALCANTARA N., "Strong Euro Hinders EU Tourism", <http://www.travelwirenews.com/cgiscrypt/csArticles/articles/000024/002439p.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2004).
3. ALTINOK Serdar, ÇETİNKAYA Murat, "Devalüasyon ve Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları", **Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Yıl 2003, Sayı 9.
4. AKTAŞ Cengiz, "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 6 (2), 2005.
5. BAHAR Ozan, KOZAK Metin, **Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2005.
6. BAHAR Ozan, KOZAK Metin, **Turizm Ekonomisi**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2006.
7. BAHAR Ozan, KOZAK Metin, "Potential Impacts of Euro on Tourists' Destination Choice", **International Tourism Conference: "Perspectives in Tourism Marketing"**, Gokova, Muğla, 20-22 May 2005.
8. BAHAR Ozan, "Türkiye'nin İktisadi Gelişiminde Turizm Sektörüne Sağlanan Teşviklerin Rolü: Uygulamalı Bir Araştırma", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 241, 2006.
9. BAŞARAN Ali, "Devalüasyonların Yurtdışından Turizm Talebine Tesiri Çerçevesinde, Şubat 2001 Devalüasyonunun Rusya Federasyonundan Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebine Etkisi", **1. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi**, 15-16 Nisan 2004.
10. BERİKOL B. Zafer, "Finansal Krizlerin Akdeniz Bölgesindeki Turizm Sektöründe Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri",
<http://www.anatoliajournal.com/kongre/berikol.ppt#266,3>, **ARAŞTIRMASORULARI**, (Erişim Tarihi: 02.05.2006).
12. ÇELEBİ Esat, "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, Ocak 2001.
13. DÜĞER İ. Hakkı, **İktisada Giriş**, Kütahya, Üniversite Kitabevi Yayın No: 2, 1996.
14. EREN Aslan, **Türk İktisat Tarihi Ders Notları**, Muğla, 2001.
15. EREN Sadun, **İstihdam Para ve İktisadi politika**, Ankara, Savaş Yayınları, 1992, Onuncu Baskı.
16. FISH Mary, GIBBONS Jean D., "Mexico's Balance of Payments 1970-1983 Contributions of International Tourism and Border Transactions", **Tourism Management**, 6 (2), 1985.
17. FREITAS C. R. de., "Tourism Climatology: Evaluating Environmental Information for Decision Making and Business Planning in the Recreation and Tourism Sector", **International Journal of Biometeorol** 48, 2003.
18. GIBBONS Jean D., FISH Mary, "Devaluation and US Tourism Expenditure in Mexico", **Annals of Tourism Research**, 12 (4), 1985.
19. GUJARATİ Damodar N., **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit ŞENESEN ve Gülay G. ŞENESEN, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 1999.
20. GÜRAN Nevzat, **Makro Ekonomik Analiz**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 1992, 2. Baskı.
21. İÇÖZ Orhan, "Türkiye'nin Turizm Talebini Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Talep Üzerindeki Etki Düzeyleri", **1991 Turizm Yıllığı**, Ankara, Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, 1991.
22. JIMENEZ Luis S., "Tourism Revenues and Residential Foreign Investment Flows in Spain: a Simultaneous Model", **Applied Economics** 34, 2002.
23. KOZAK Nazmi vd., **Genel Turizm İlkeler-Kavramlar**, Ankara: Detay Yayıncılık, 2001.
24. LUNDBERG Donald E. vd., **Tourism Economics**, Canada, John Wiley & Sons, Inc, 1995.

25. MANSFELD Yoel, WINCKLER Onn, "Options for Viable Economic Development Through Tourism Among the Non-oil Arab Countries: the Egyptian Case", **Tourism Economics**, 10 (4), 2004.
26. MARTIN Christine A., WITT Stephen F., "Tourism Demand Forecasting Models: Choice of Appropriate Variable to Represent Tourists' Cost of Living", **Tourism Management**, 8 (3), 1987.
27. PEKİN Tefik, **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitabevi, 2005.
28. SAVAŞ Vural, **Politik İktisat**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1986.
29. SEYİDOĞLU Halil, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Güzem Yayınları No: 4, 1992.
30. SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 2001, Geliştirilmiş 14. Baskı.
31. ŞAFAKLI Okan, "Devalüasyonun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm Talebi Üzerindeki Etkisi", **Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4 (2), 2004.
32. TİRYAKİ S. Tolga, "Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği", **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tebliğ No: 8**, Ankara, Temmuz 2002.
33. TURANLI Münevver, GÜNEREN Elif, "Turizm Sektöründe Talep Tahmin Modellemesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, 2003.
34. YALINPALA Jale, "Türkiye Ekonomisinde Turizm Sektörünün Gelişimi", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XV, Sayı 1, 1999.
35. YASIN Mahmoud vd., "Realities, Threats and Opportunities Facing the Portuguese Tourism Industry", **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, 15/4, 2003.
36. YILDIRIM Kemal, KARAMAN Doğan, **Makroekonomi**, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2001, ikinci Basım.
37. <http://www.turizm gazetesi.com>. (Erişim Tarihi: 15.04.2006).
38. www.tcmb.gov.tr. (Erişim Tarihi: 10.05.2006).